

CHARACTERISTICS OF RESOURCE USE OF RAW MATERIALS

G.I. Temirova¹, M.I. Temirova², S.Sh. Tashpulatov³

¹ Senior Lecturer, Bukhara Institute of Engineering and Technology,

² Associate Professor, Bukhara Institute of Engineering and Technology,

³ Professor, Tashkent Institute of Textile and Light Industry

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5131783>

ARTICLE INFO

Received: 10th July 2021

Accepted: 15th July 2021

Online: 24th July 2021

KEY WORDS

Fur, Wasteless, fur scraps, fabrication, imitation, sobol, mink, hornbeam.

ABSTRACT

The technology of fur production depends on the characteristics of fur semi-finished products, and their accounting is one of the most important stages of resource conservation.

ТАБИЙ МЎЙНА ХОМ АШЁСИДАН РЕСУРСТЕЖАМКОРЛИК АСОСИДА ФЙДАЛАНИШ ХУСУСИЯТЛАРИ

Г.И. Темирова¹, М.И. Темирова², С.Ш. Ташпулатов³

¹ Бухоро муҳандислик-технология институти катта ўқитувчиси, ² Бухоро муҳандислик-технология институти доценти, ³ Тошкент тўқимачилик ва енгил саноат институти профессори

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 10-iyul 2021

Ma'qullandi: 15-iyul 2021

Chop etildi: 24-iyul 2021

KALIT SO'ZLAR

Мўйна, Чиқиндисиз, мўйна қийқимлари, буюм тайёрлаш, имитация соболь, норка, горностай.

ANNOTATSIYA

Мўйна маҳсулотларини ишлаб чиқариш технологияси мўйнали ярим тайёр маҳсулотларнинг хусусиятларига боғлиқ бўлиб, уларни ҳисобга олиш ресурстежамкорликни муҳим босқичларидан бири ҳисобланади.

Ҳозирги пайтда саноат корхоналарида ресурстежамкор ва экологик жиҳатдан самарали технологияларни ишлаб чиқиш ва жорий этиш муаммолари тобора долзарб бўлиб бормоқда. Ресурстежамкор технологиялар ва уларнинг мамлакат иқтисодиётидаги

ўрни технологияларни ривожлантириш ва мамлакатдаги экологик муаммоларни ҳал этишнинг устувор йўналишларидан бири бу ресурстежамкор технологиялардан фойдаланиш ва энергия ва ресурсларни тежаш дастурларини амалга оширишдир.

Чиқиндисиз технология технологик жараёнлар занжири бўлиб, унда битта ишлаб чиқаришдаги чиқиндилар (мўйна қийқимлари) бошқаси (буюм тайёрлаш) учун хом ашё бўлиб қолади (бунда хом ашёни қолдиқсиз ишлатиш тахмин қилинади).

Саноат чиқиндиларидан фойдаланиш нафақат иқтисодий аҳамиятга эга - қимматбаҳо иккиламчи фойдаланишга яроқли хом ашё олиш, балки атроф-муҳитни ифлослантириш манбаларини йўқ қилишга имкон беради.

Иқтисодий фаолият жараёнида корхона ресурслари марказий ўринлардан бирини эгаллайди, шунинг учун корхонада ресурсларни тежаш ва ресурсларнинг мақбул нисбатларини аниқлаш масаласи ҳозирги кунда жуда долзарбдир. Ресурслар соҳасидаги молиявий сиёсат корхонанинг узоқ муддатли ҳолатига таъсир кўрсатишга, шунингдек унинг ҳозирги ҳолатини аниқлашга қаратилган. Унда иқтисодий ривожланиш тенденциялари, илмий-техник тараққиётнинг истиқболли даражаси, корхонанинг ишлаб чиқариш қувватларининг ҳолати белгиланади.

Янги ускуна ва технологияларни жорий этиш жуда мураккаб ва зиддиятли жараён. Техник воситаларни такомиллаштириш меҳнат сарфини, ишлаб чиқариш бирлигининг қийматидаги ишчи кучининг улушини камайтириши умумий қабул қилинади. Бироқ, ҳозирги вақтда технологик тараққиёт янада қимматлашмоқда, чунки у тобора қимматбаҳо машиналар, чизиқлар, роботлар ва компьютерларни бошқариш воситаларини яратиш ва улардан фойдаланишни талаб қилади; атроф-муҳитни муҳофаза қилиш

харажатларининг ошиши. Буларнинг барчаси ишлаб чиқариш таннархида амортизация харажатлари ва қўлланилаётган асосий воситаларни сақлаш харажатлари улушининг ошишини акс эттиради.

Шунга қарамай, корхонанинг рақобатбардошлиги, уларнинг товарлар ва хизматлар бозорида қолиш қобилияти, биринчи навбатда, товар ишлаб чиқарувчиларнинг янги асбоб-ускуналар ва технологияларга боғлиқ бўлиб, бу моддий ресурслардан самарали фойдаланган ҳолда юқори сифатли буюмларни ишлаб чиқариш ва сотиш имконини беради.

Иқтисодиётни ресурстежамкор ривожланиш йўналиши кам чиқиндилар ва ресурсларни тежайдиган технологиялардан кенг фойдаланиш ҳисобланади. Агар экологик муаммоларга алтернатив ечимлар асосан макро даража ёки саноат даражаси - комплекслар, тармоқлар, саноат тармоқлари ва бошқалар билан боғлиқ бўлса, унда кам чиқиндилар ва ресурсларни тежайдиган технологияларнинг ривожланиши кўпроқ минтақавий хусусиятга эга ва иқтисодий микро даража билан боғлиқ: устахона, корхона, бир ҳудудда жойлашган кўп тармоқли корхоналар гуруҳи.

Кам чиқиндилар ва ресурсларни тежайдиган технологияларни ривожлантиришнинг мақсади кирувчи хом ашёлардан ва ишлаб чиқарилмайдиган чиқиндилардан тўлиқ фойдаланиш билан ёпиқ технологик цикларни яратишдир. Бу табиий цикларни кўпайтиришга уринишдир, чунки биосфера барча элементлар бир-бирига боғланган ва

бир-бирларини ҳолатга келтирадиган ёпиқ тизимдир. Замонавий техноген иқтисодиёт - бу нисбатан кичик тайёр маҳсулотни олиш катта ресурсларни талаб қиладиган ва катта чиқиндилар билан бирга олиб бориладиган очиқ тизимдир. Олиб ташланган табиий модданинг умумий ҳажмига келсак, энди якуний маҳсулот атиги 2-4% ни ташкил этади, қолган қисми чиқиндиларга кетади.

Мўйнали ярим тайёр маҳсулотлардан оқилона фойдаланиш катта қийинчиликлар билан амалга оширилади, чунки улардан фойдаланишга кўплаб ўзаро боғлиқ ва боғлиқ бўлмаган омиллар таъсир қилади. Мўйна саноати корхоналарида ҳар хил турдаги ўнлаб мўйна хом ашёси ва мўйнали буюмлар қайта ишланади.

"Мўйна" - бу ҳайвон териси бўлиб, тери ости тўқимаси ва баъзи ҳолларда дерманинг бир қисми олинган, толали структураси асосан сақланган бўлиб, фақатгина толаларнинг физикавий, физико-механикавий ва кимёвий хоссалари, ҳамда жун қоплами мақсадга мувофиқ ўзгартирилган бўлади.

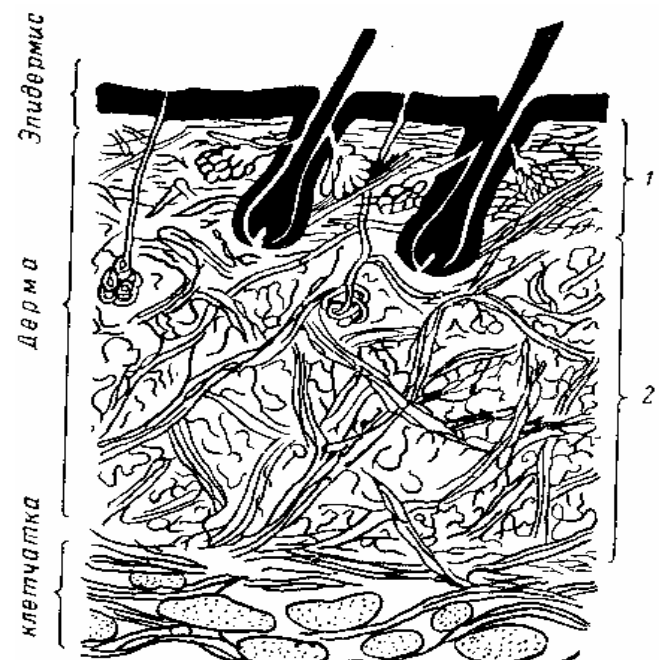
Мўйналар асосан ташқи кўриниши белгиларига қараб таснифланади, чунки турли мўйна ҳайвон терилари бир-бирдан жуда фарқ қилади. Бунга боғлиқ равишда, мўйна, жун қопламининг ҳолатига, рангига, ўлчамлари, нуқсонлари, иммитациясига қараб бўлинади. Мўйнанинг ҳамма турлари бўйича таснифланадиган ягона стандарт мавжуд эмас. Бунинг сабаби шундаки, мўйна саноатида эллиқдан ортиқ турдаги ҳайвон териларига ишлов берилади. Бу териларнинг хоссалари биологик белгиларига қараб, жуда бир-

бирдан фарқ қилади. Бундан ташқари мўйна сифатига хом-ашёга бирламчи ишлов бериш ва ишлаб чиқариш усуллари таъсир кўрсатади.

Мўйна ишлаб чиқариш жараёнларида мўйнанинг тери тўқимаси билан бирга жун қопламининг хоссалари ҳам ўзгаради. Ишлов беришда тери тўқимаси юмшоқлик, пластиклик хусусиятига эга бўлади ва унинг сувга, терлашга, кимёвий моддалар ҳамда микроорганизмлар таъсирига чидамлиги ошади.

Тери - ҳайвон организмини қоплаб турувчи қават бўлиб, у ҳайвон организмини ташқи муҳит таъсиридан ҳимоя қилади ва моддалар алмашинувида актив иштирок этади.

Тери асосан тўрт қаватдан: жун қоплами, эпидермис, дерма ва тери ости тўқимасидан иборат.

1.1-расм. Терининг тузилиши

Мўйналар асосан ташқи кўриниши белгиларига қараб таснифланади, чунки турли мўйна

ҳайвон терилари бир-биридан жуда фарқ қилади. Бунга боғлиқ равишда, мўйна, жун қопламининг ҳолатига, рангига, ўлчамлари, нуқсонлари, иммитациясига қараб бўлинади. Мўйнанинг ҳамма турлари бўйича таснифланадиган ягона стандарт мавжуд эмас. Бунинг сабаби шундаки, мўйна саноатида эллиқдан ортиқ турдаги ҳайвон териларига ишлов берилади. Бу териларнинг хоссалари биологик белгиларига қараб, жуда бир-биридан фарқ қилади. Бундан ташқари мўйна сифатига хом-ашёга бирламчи ишлов бериш ва ишлаб чиқариш усуллари таъсир кўрсатади.

Мўйна ишлаб чиқариш жараёнларида мўйнанинг тери тўқимаси билан бирга жун қопламининг хоссалари ҳам ўзгаради. Ишлов беришда тери тўқимаси юмшоқлик, пластиклик хусусиятига эга бўлади ва унинг сувга, терлашга, кимёвий моддалар ҳамда микроорганизмлар таъсирига чидамлиги ошади.

Мўйнабоп қўй терилари, жуни калта қилинган, табиий ёки рангланган ҳолда ишлаб чиқарилади. Жун қопламининг тепа қисмига махсус ишлов берилади ва бунинг ялтироқлиги ошиб, юқори қисми тўғриланади. Мўйнабоп қўй териларининг жун қопламига ҳозирги кунда кундуз, денгиз мушуги, сув каламуши, сассиққузан мўйналарига ўхшатиб (имитация) ишлов берилади.

Мўйна ишлаб чиқариш хом ашёлари ишлаб чиқариш мақсадига қараб ажратилади. Териларнинг турлари, консерваланган усулига, сўйилган усулига, тери ўлчамига, унинг тери тўқимаси қалинлигига, жундорлигига, жун қопламининг

рангига, нави ҳамда нуқсонларига қараб ишлаб чиқариш партиялари ғарамланади. Нуқсонли терилар, алоҳида партияларга ажратилади. Қимматбаҳо момиқ мўйна хом ашёларига доналаб ёки кичик гуруҳга ажратиб ишлов берилади.

Мўйнабоп қўй терилари, жуни калта қилинган, табиий ёки рангланган ҳолда ишлаб чиқарилади. Жун қопламининг тепа қисмига махсус ишлов берилади ва натижада ялтироқлиги ошиб, юқори қисми тўғриланади.

Терилар бир-биридан қуйидагича фарқланади:

-ўлчами, қалинлиги ва тери тўқимасининг мустаҳкамлиги билан;

-узунлиги, жун қуюқлиги, ранги, ялтироқлиги, юмшоқлиги, мустаҳкамлиги ва жун қопламининг жингалаклари билан.

Бир хил турдаги ҳайвон терилари хусусиятларида уларнинг келиб чиқиш жойига, ёшига, жинсига, сўйиш мавсумига, турли нуқсонларнинг мавжудлигига ва хом ашёни дастлабки қайта ишлаш усулларига қараб сезиларли фарқ қилади.

Мўйна хом ашёсининг ассортиментини жуда хилма-хилдир, аммо мўйнали ярим тайёр маҳсулотлар ассортиментини анча кенг, чунки мўйнали буюмларнинг кўп турлари турли хил рангларда, қирқилган, кесилган, жило берилган, жунлари яхшиланган бўлади. Истеъмолчиларнинг талаблари ва янги технологияларнинг пайдо бўлиши таъсири остида мўйнали буюмлар ассортиментини тобора кенгайтиб бормоқда.

Одатда, пальто, ярим пальто, жакет тайёрлашда, турли хил ўлчамдаги

ва турдаги терилар, айниқса оғир бўлмаган, мўйна қоплами паст ва ўрта баландликдаги терилардан фойдаланилади. Мўйнали буюмларнинг турига қараб, тайёрлаш учун асосан чидамли, кўркам, паст ва ўрта баландликдаги мўйна терилар мўлжалланади. Кўпинча ушбу турдаги буюмлар учун қорақўл – қорақўлча, қорақўлча ва гўлак каби мўйнали терилари ишлатилади. Аёлларнинг мўйнали устки кийимлари турига қараб, мўйнали ярим тайёр маҳсулотларнинг қуйидаги турлари қўлланилади: манто учун, қимматлироқ мўйна тери тури (соболь, норка, горностай, бошқалар); пальто, ярим пальто учун қорақўл мўйнаси, қорақўлча, қорақўл-қорақўлча, голяк, мўйнали эчки терилари, денгиз ҳайвонлари терилари, норка мўйнаси, қуён, ондатра, тулки, ёввойи тулки, норка мўйнали ва мўйнали теридан тикилган пўстин ва мўйнали теридан, олмахон ва бошқалар. Жакетлар, палтоллар ҳам бир хил турдаги, шунингдек, қорин, сон ва жингалак териларидан, оқ қуёнлар тизмалари, оқ қуён оёқлари ва қорақўл ярим оёқлари ва бошқалардан тайёрланади. Жилетлар учун мўйнали эчки териси, қуён, норка, мушук, ит, қўй териси ишлатилади. Пиджаклар велюрга ўхшаш қўй терисидан, қорақўл, норкадан тайёрланади. Болаларнинг мўйнали кийимларини тайёрлашда енгил ва арзон терилар ишлатилади. Бунга кесилган мўйнали қўй териси, табиий қуён, тулки мўйнаси ва бошқалар киради.

Шунинг учун улардан мўйнали буюмлар тайёрлашда мўйнали ярим тайёр маҳсулотлардан оқилона фойдаланишга энг катта таъсир

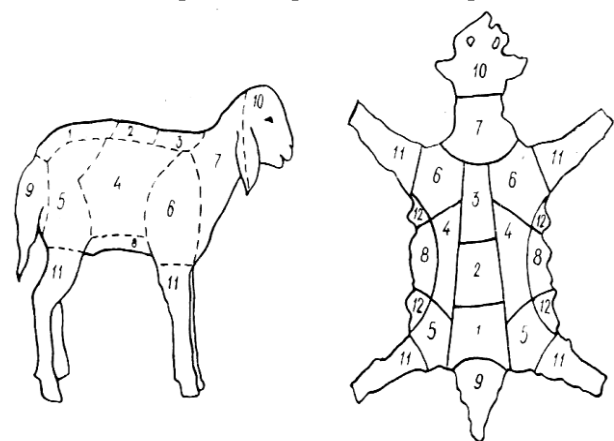
кўрсатадиган омилларни кўриб чиқамиз.

Ҳар қандай мўйнали ярим тайёр маҳсулот, катта ёки кичиклик даражаси, жун қоплами ва тери тўқималари сифат жиҳатидан бир хил эмаслиги учун у топографик қисмларга бўлинади. Тери қисмларининг ҳар хил тузилиши ҳайвон танасининг айрим қисмлари функцияларининг хусусиятларидан келиб чиқади. Янги модел яратиш учун мўйнадўзликда ярим тайёр мўйна маҳсулотни маҳсулотга ажратиш ва бичиш, тикувчилик саноатида, тери тўқимасини мустаҳкамлаш учун ҳар бир ярим тайёр маҳсулотнинг топографик қисмлари хусусиятлари инобатга олинади. Мўйнали кийимлардан тайёрланган ярим тайёр маҳсулот, уларнинг ҳар бирида бир нечта кичик майдонлар мавжуд бўлган орқа умуртқа ва қорин каби асосий қисмларга; бундан ташқари ҳар бирида бир неча қатор кичик майдончаларга бўлинади.

Қорақўл мўйнали ярим тайёр маҳсулотларнинг умумий топографик бўлимлари 1.2. расмда тасвирланган.

1.5-расм. Қўзи териси топографик қисмлари:

1-сағри; 2-орқаси; 3-яғрини; 4-

ёнбоши; 5-сон; 6-елка; 7-бўйин; 8-

қорин; 9–дум; 10–бош; 11–оёқлар; 12–чотлари.

Мўйнали буюмларни ишлаб чиқаришда терининг майдони қирқишнинг муҳим хусусиятларидан биридир, чунки у мўйнали ярим тайёр маҳсулотлардан фойдаланишни ҳисобга олади.

Буюмларни тайёрлашда ярим тайёр маҳсулотларнинг хусусиятлари иқтисодий харажатларга сезиларли таъсир кўрсатади. Маълумки, ярим

тайёр маҳсулотларнинг хусусиятларини аниқлашда энг муҳим хусусиятлар мўйнали қатламнинг ва терининг тўқималарининг тузилиши, шунингдек мўйна терининг комплекс хоссалари ҳисобланади.

Мўйна хусусиятларини инobatга олган ҳолда мўйнадан устки кийим тайёрлаш технологик жараёнлари учун ресурстежамкор технологиясини қўллаш алоҳида аҳамиятга эга

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. М.И.Темирова, Т.Ж.Қодиров “Чарм ва мўйна технологияси», Т. “Турон-Иқбол”, 2005 й.
2. Темирова Г.И., Ибрагимова К.И., Разумеев К.Э., Черунова И.В., Ташпулатов С.Ш. Разработка новой технологии использования отходов меховых полуфабрикатов // Журнал “Текстильная и легкая промышленность” (Швейная промышленность / Кожевенно-обувная промышленность), 2019, №1, С.34-35 (05.00.00; № 77).
3. Темирова Г.И., Ибрагимова К.И., Черунова И.В., Ташпулатов С.Ш. Разработка технологии проектирования и способов изготовления швейных изделий из меха на основе ресурсосбережения // Журнал “Текстильная и легкая промышленность” (Швейная промышленность / Кожевенно-обувная промышленность), 2019, №1, С.35-36 (05.00.00; № 77).
4. Темирова Г.И., Холиков К.М., Ташпулатов С.Ш., Кодиров Т.Ж., Черунова И.В., Хакимжонов И.Ш. Перспективные направления использования коллагенсодержащих материалов при изготовлении изделий различного ассортимента // Научно-технический журнал Наманганского инженерно-технологического института, 2020, №1, С.63-67 (05.00.00; № 33).
5. Ташпулатов С.Ш., Темирова Г.И., Черунова И.В. и др. Способ изготовления изделий из меха. Патент на изобретение RU 2 705 148 по заявке № 2019127293/12(053502) от 29.08.2019 г., ФИПС (РОСПАТЕНТ).
6. Битус Е.И., Ташпулатов С.Ш., Темирова Г.И. и др. Пальто меховое женское. Патент на промышленный образец RU 1 180 86 по заявке №2019502706/49 от 26 июня 2019 г., ФИПС (РОСПАТЕНТ).
7. Temirova G.I. The importance of preparing a natural fur coat the importance of preparing a natural fur coat//Eurasian Journal of Science and Technology, Vol. 2019, (2), p.p.9-10.

8. Temirova G.I. Resource thrifty methods of connecting natural fur to main detailnovateur publications // JournalNX-A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal. ISSNNo: 2581-4230, VOLUME 6, ISSUE 5, May-2020, p.p. 45-47.
9. Temirova G.I., Tashpulatov S.Sh. Analysis of art decoration used in sewingitems//The latest research in modern science: experience, traditions and innovations: Proceedins of the VII International Scientific Conference, North Charleston, SC, USA. 20-21 June, 2018, p.p. 41-44.
10. Temirova G.I., Tashpulatov S.Sh., Cherunova I.V. Production technology from natural power On the full-termological technology//The latest research in modern science: experience, traditions and innovations: Proceedins of the VII International Scientific Conference, North Charleston, SC, USA, 20-21 June, 2018, p.p. 44-47.